

*Малярчук Оксана Миколаївна,
здобувач ступеня вищої освіти
магістр навчально-наукового
інституту № 2 Національної
академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЇ СУДДІ В СИСТЕМІ СУДОУСТРОЮ УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Суддя є головним захисником особи, останньою надією для того, хто прагне справедливості, це і має забезпечити держава для громадян – незалежність суду як інституту, що наділений функцією правосуддя та судді як суб'єкта-носія судової влади. Лише незалежність та об'єктивність суду може забезпечити верховенство права та справедливість суду.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції України та цього Закону призначений суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі [1]. В юридичній літературі зазначається, що поняття «професійний суддя» акумулює якісно-ціннісний комплекс поєднання глибоких різносторонніх знань, умінь, професійних суддівських навиків, практичного досвіду, загальнолюдської культури, що відображає ступінь самоорганізації особи, рівень її професійної діяльності, забезпечує ефективність судової системи та сприяє зростанню її авторитету. Рівень професіоналізму суддів залежить від внутрішніх чинників, детермінованих специфікою суддівської професії, і зовнішніх чинників, спричинених політичними, економічними, соціальними та культурними умовами розвитку суспільства [2, с. 174]. Окрім того, абсолютно переконливою вбачається позиція вчених-юристів, що від ділових, особистих, моральних якостей судді залежить, чи здатний він протистояти спробам незаконного втручання в розгляд справ або «телефонному», «мітинговому» праву та іншим незаконним засобам впливу на суд [3, с. 210].

Судова влада в Україні здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом. Судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя в рамках відповідних судових процедур [1]. Щодо системи судоустрою в Україні, то вона будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності. Систему судоустрою складають: місцеві суди; апеляційні суди; Верховний Суд. Також окрему ланку займає Конституційний Суд України. Для розгляду окремих категорій справ у системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди.

Місцевими загальними судами є окружні суди, що утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі і місті.

Місцевий суд складається з суддів місцевого суду, з числа яких призначається голова суду та, у визначених законом випадках, заступник або заступники голови суду. Призначення на посаду судді здійснюється за конкурсом, крім випадків, визначених законом, Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом [4].

За загальним правилом на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою. Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді. При цьому вищою юридичною освітою вважається вища юридична освіта ступеня магістра (або прирівняна до неї вища освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста), здобута в Україні, а також вища юридична освіта відповідного ступеня, здобута в іноземних державах та визнана в Україні в установленому законом порядку. У свою чергу стажем професійної діяльності у сфері права називається стаж професійної діяльності особи за спеціальністю після здобуття нею вищої юридичної освіти.

Окрім перелічених вимог існує низка заборон, що можуть стати перешкодою на шляху заняття посади судді. Не може бути призначений суддею громадянин, який: визнаний судом обмежено дієздатним або недієздатним; має хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню функцій зі здійснення правосуддя; має незняту чи непогашену судимість. На посаду судді не може претендувати: по-перше, особа, до якої згідно із законом застосовується заборона обіймати відповідну посаду; по-друге, особа, яку було раніше звільнено з посади судді за вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді, порушення вимог щодо несумісності, порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна або у зв'язку із набранням законної сили обвинувальним вироком щодо такої особи, крім випадків визнання в судовому порядку протиправним рішення про звільнення з цих підстав або скасування обвинувального вироку суду; по-третє, особа, яку було раніше звільнено з посади судді за результатами кваліфікаційного оцінювання.

У свою чергу апеляційні суди діють як суди апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – як суди першої інстанції, з розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення [1]. Суддею апеляційного суду може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя в апеляційному суді, а також відповідає одній із таких вимог:

1) має стаж роботи на посаді судді не менше 5 років;

2) має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше 7 років. Під науковим ступенем розуміється науковий ступінь у сфері права, здобутий у вищому навчальному закладі (університеті, академії чи інституті, крім вищих військових навчальних закладів) чи науковій установі

України або аналогічному вищому навчальному закладі чи науковій установі іноземної держави. Науковий ступінь, здобутий у вищому навчальному закладі чи науковій установі іноземної держави, повинен бути визнаний в Україні в установленому законодавством порядку. Стажем наукової роботи вважається стаж професійної діяльності у сфері права на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників у вищому навчальному закладі (університеті, академії чи інституті, крім вищих військових навчальних закладів) чи науковій установі України або аналогічному вищому навчальному закладі чи науковій установі іноземної держави;

3) має досвід професійної діяльності адвоката, в тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше 7 років;

4) має сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог, визначених пунктами 1 – 3 цієї частини, щонайменше 7 років [1].

У системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди як суди першої та апеляційної інстанції з розгляду окремих категорій справ. Вищими спеціалізованими судами є:

1) Вищий суд з питань інтелектуальної власності [5];

2) Вищий антикорупційний суд.

Так, суддею Вищого суду з питань інтелектуальної власності може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Вищому суді з питань інтелектуальної власності, а також відповідає одній із таких вимог:

1) має стаж роботи на посаді судді не менше 3 років;

2) має досвід професійної діяльності представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного) щонайменше 5 років;

3) має досвід професійної діяльності адвоката щодо здійснення представництва в суді у справах щодо захисту прав інтелектуальної власності щонайменше 5 років;

4) має сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог, визначених пунктами 1 – 3 цієї частини, щонайменше 5 років.

Суддею Вищого антикорупційного суду може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Вищому антикорупційному суді, а також відповідає таким вимогам:

1) має стаж роботи на посаді судді не менше 5 років;

2) має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше 7 років;

3) має досвід професійної діяльності адвоката, у тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше 7 років;

4) має сукупний стаж (досвід) зазначеної у пунктах 1 – 3 цієї частини роботи (професійної діяльності) щонайменше 7 років [6].

Не може бути призначена суддею Вищого антикорупційного суду особа:

1) яка упродовж 10 років, що передують призначенню:

– працювала (проходила службу) в органах прокуратури України, внутрішніх справ України, Національної поліції України, Державному бюро розслідувань, інших правоохоронних органах (органах правопорядку), податковій міліції, Службі безпеки України, митних органах, Національному антикорупційному бюро України, Національному агентстві з питань запобігання корупції, Національному агентстві України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших кримінальних правопорушень, Антимонопольному комітеті України, Рахунковій палаті, центральному органі виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

– обіймала політичні посади, мала представницький мандат;

2) яка упродовж останніх 5 років входила до складу керівних органів політичної партії або перебувала у трудових чи інших договірних відносинах з політичною партією;

3) відомості про яку внесені до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення;

4) яка входила до складу керівного органу чи наглядової ради юридичної особи, відомості про яку внесені до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення;

5) яка була членом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України або Вищої ради юстиції до набрання чинності Законом України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні»;

б) яка входила до складу Міжвідомчої комісії з питань державних закупівель до створення електронної системи закупівель відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі»;

7) яка відповідно до вироку суду, що набрав законної сили, була позбавлена права обіймати посади або займатися діяльністю, що пов'язані з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування (крім осіб, які були реабілітовані), незалежно від зняття чи погашення такої судимості, або яка мала судимість за вчинення будь-якого умисного кримінального правопорушення, незалежно від зняття чи погашення такої судимості [6].

Водночас Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Суддею Верховного Суду може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Верховному Суді, а також відповідає одній із таких вимог:

1) має стаж роботи на посаді судді не менше 10 років;

2) має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше 10 років;

3) має досвід професійної діяльності адвоката, в тому числі щодо здійснення

представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше 10 років;

4) має сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог, визначених пунктами 1 – 3 цієї частини, щонайменше 10 років [1].

Стаття 54 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» містить перелік вимог щодо несумісності посади судді. Перебування на посаді судді несумісне із зайняттям посади в будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом. Перебування на посаді судді також несумісне з наявністю заборони такій особі обіймати посади, щодо яких здійснюється очищення влади в порядку, визначеному Законом України «Про очищення влади» [1].

Суддя не може поєднувати свою діяльність із підприємницькою, адвокатською діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу (крім викладацької, наукової чи творчої), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Суддя не може належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках. Перебуваючи на посаді, суддя не може бути кандидатом на виборні посади в органах державної влади (крім судової) та органах місцевого самоврядування, а також брати участь у передвиборчій агітації.

Окрему ланку в системі судочинства займає Конституційний Суд України, що є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України [7]. До складу входять 18 суддів Конституційного Суду, яких призначають Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України, по 6 суддів кожний. Суд є повноважним здійснювати конституційне провадження, якщо у його складі є щонайменше 12 суддів. Суддею Конституційного Суду може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг 40 років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше 15 років, високі моральні якості, є правником із визнаним рівнем компетентності.

Суддя Конституційного Суду має відповідати критерію політичної нейтральності. Суддя не може належати до політичних партій чи професійних спілок, публічно виявляти прихильність до них, брати участь у будь-якій політичній діяльності. Суддею Конституційного Суду не може бути призначена на посаду особа, яка на день призначення: 1) є членом або обіймає посаду в політичній партії, іншій організації, яка має політичні цілі або бере участь у політичній діяльності; 2) є обраною на виборну посаду в органі державної влади чи органі місцевого самоврядування, має представницький мандат; 3) бере участь в організації або фінансуванні політичної агітації чи іншої політичної діяльності [7]. Стосовно осіб, які претендують на зайняття посади судді Конституційного Суду України, за їх письмовою згодою проводиться спеціальна

перевірка в порядку, встановленому Законом України «Про запобігання корупції» [7].

Отже, суддя – це досить важливий і значущий юрист, від якого залежить результат розгляду справи. Саме він ставить крапу в суперечці між сторонами, адвокатом і прокурором, розглянувши матеріали справи та їхні аргументи. Судді наділені певною владою й тому на них покладено дуже велику відповідальність. Часто вони буквально виступають вершителями людських доль. Однак влаштуватися на роботу суддею досить складно, оскільки для цього потрібно відповідати низці критеріям: мати чималий успішний досвід роботи юристом, пройти різні перевірки, скласти іспити й тільки потім потрапити на розгляд комісії, яка приймає рішення про обрання суддів.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top>

2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. 2-ге видання. Київ : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. 520 с.

3. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. 2-ге вид. Харків : Одиссей, 2008. 432 с.

4. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

5. Указ Президента України «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» від 29 вересня 2017 р. № 299/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299/2017#Text>

6. Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» від 7 червня 2018 р. № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text>

7. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>

